

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΓΕΩΓΡΑΦΟ ΝΤΕΪΒΙΝΤ ΧΑΡΒΕΪ

Ο Ντέιβιντ Χάρβεϊ (David Harvey), ένας από τους σημαντικότερους εκφραστές της μαρξιστικής γεωγραφικής σκέψης και καθηγητής του Τμήματος Ανθρωπολογίας του City University της Νέας Υόρκης (CUNY), βρέθηκε στην Αθήνα στο τέλος του Μαΐου 2011 ως προσκεκλημένος ομιλητής του Διεθνούς Αντιεξουσιαστικού Φεστιβάλ B-Fest. Πριν από την ομιλία του εκεί, έδωσε μία ανοικτή διάλεξη στο πλαίσιο των Σεμιναρίων Ριζοσπαστικής Γεωγραφίας που οργανώνει ο Κωστής Χατζημιχάλης, καθηγητής στο Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου. Ο Χάρβεϊ έχει έλθει αρκετές φορές στην Ελλάδα, και στην Αθήνα. Όμως, το τέλος Μαΐου 2011 ήταν μια ειδική συγκυρία. Ήταν η περίοδος που ξεκινούσαν οι κινητοποιήσεις των «Αγανακτισμένων» στην πλατεία Συντάγματος. Εκείνες οι μέρες σημαδεύονταν επίσης από το ξέσπασμα της ρατσιστικής βίας σε κεντρικές γειτονίες και την ανακοίνωση του «Σχεδίου Δράσης για το Κέντρο της Αθήνας». Η ομάδα *EncounterAthens*, στην οποία συμμετέχουν και υποψήφιοι διδάκτορες του ΕΜΠ (Τομέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας) και του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου (Τμήμα Γεωγραφίας), τον προσκάλεσαν για μια σειρά επισκέψεις στις γειτονίες του κέντρου. Η εκρηκτική επικαιρότητα έδωσε το έναυσμα για πολύωρες συζητήσεις, από τις οποίες μεταφέρουμε εδώ ένα μικρό μόνο απόσπασμα.¹ Στις συζητήσεις με τον Ντέιβιντ Χάρβεϊ, καθώς και στην απομαγνητοφώνηση, τη μετάφραση και την επιμέλεια της συνέντευξης, συμμετείχαν τα μέλη της ομάδας *EncounterAthens* (<http://encounterathens.wordpress.com/>) Φερηνίκη Βαταβάλη, Μαίρη Ζήφου, Μαρία Καλαντζοπούλου, Πέννυ Κουτρολίκου, Δημήτρης Μπαλαμπανίδης, Έλενα Πατατούκα, Πασχάλης Σαμαρίνης, Δήμητρα Σιατίτσα, Δήμητρα Σπανού και Ευαγγελία Χατζηκωνσταντίνου.

1. Οι ενότητες που αφορούν την περιγραφή της κρίσης βασίστηκαν και σε υλικό από την απομαγνητοφώνηση της διάλεξης του Ντέιβιντ Χάρβεϊ στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, καθώς και σε τμήματα της ομιλίας του στο B-Fest. Τέλος, το τμήμα της συνέντευξης που αφορά την Αθήνα έχει δημοσιευτεί στα «Ενθέματα» της *Αυγής της Κοριακής*, 19.06.2011.

Περπατήσαμε σε γειτονίες όπως ο Άγιος Παντελεήμονας, η πλατεία Βικτωρίας και το Γεράνι, οι οποίες στοχοποιούνται από τον Τύπο και την κυβέρνηση ως «γκέτο» στο κέντρο της πόλης. Ποιες είναι οι σκέψεις σας για αυτό;

Νομίζω ότι, ιστορικά, η προσπάθεια κατασκευής ενός φανταστικού για το χώρο έχει αποτελέσει σημαντικό κομμάτι της πολιτικής. Αυτό μπορείτε να το δείτε από την κλίμακα της γεωπολιτικής μέχρι την κλίμακα της πόλης. Η δαμιονοποίηση συγκεκριμένων περιοχών έχει υποστηρίξει από μεγάλης κλίμακας πολεμικές επιχειρήσεις μέχρι πρακτικές εκκαθάρισης των «ανεπιθύμητων» σε «κακές» γειτονίες των πόλεων. Πραγματικά, όμως, με εντυπωσιάζει η χρήση του όρου «γκέτο» εδώ. Στις ΗΠΑ δεν χρησιμοποιούν πια τον όρο «γκέτο». Αν κάποιος ζουν σήμερα

Ο Ντ. Χάρβεϋ στην Ομόνοια με μέλη της ομάδας συνέντευξης, Μάιος 2011.

σε γκέτο, αυτοί είναι οι πλούσιοι κάτοικοι των πόλεων. Το Μανχάταν, για παράδειγμα, είναι σήμερα ένα γκέτο των πλουσίων. Αυτό προέκυψε όταν, στις περιοχές με αυξημένες συγκεντρώσεις μεταναστών, ασκήθηκαν πολιτικές εκτοπισμού τους προς τα προάστια. Από την άλλη, οι μετανάστες που ζουν σήμερα στις ΗΠΑ δεν συγκροτούν μία ενιαία κατηγορία, αλλά ένα πολύ διαφοροποιημένο σύνολο, από εργαζόμενους υψηλής κατάρτισης, που μπορεί να μένουν στο κέντρο του Μανχάταν, μέχρι πρόσφυγες που συγκεντρώνονται αναγκαστικά σε προάστια χαμηλών εισοδημάτων. Επομένως, το να μιλήσει κανείς σήμερα γενικώς για μετανάστες που ζουν σε «γκέτο» δεν ευσταθεί, εφόσον κάθε μεταναστευτικός πληθυσμός είναι και εσωτερικά διαφοροποιημένος, κυρίως ταξικά.

Ισχυρίζεστε, δηλαδή, ότι οι χωροκοινωνικές διακρίσεις βασίζονται σήμερα περισσότερο στις ταξικές παρά στις εθνοτικές διαφορές;

Νομίζω ότι συμβαίνουν και τα δύο. Υπάρχουν συγκεντρώσεις μεταναστών χαμηλών εισοδημάτων, που προσδιορίζονται σαφώς στη βάση της φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής. Για παράδειγμα, οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί από το Πακιστάν, οι Κορεάτες, ή οι Ινδοί συγκεντρώνονται συνήθως σε συγκεκριμένα προάστια. Επομένως, υπάρχει ακόμα μία ισχυρή συνέχεια στον φυλετικό χωροκοινωνικό διαχωρισμό. Αλλά όπως σας είπα δεν χρησιμοποιούμε τον όρο «γκέτο» και, για να επιστρέψουμε στο κέντρο της Αθήνας, σίγουρα δεν θα χρησιμοποιούσα τον όρο ούτε εδώ. Σίγουρα υπάρχουν προβλήματα αστικής φτώχειας και υποβάθμισης, αλλά αυτά πλήττουν πολλούς από τους κατοίκους ανεξάρτητα από την εθνοτική τους καταγωγή.

Από αυτά που έχετε ακούσει για τις σχεδιαζόμενες πολιτικές για το κέντρο της Αθήνας, πώς τις αξιολογείτε με βάση την εμπειρία σας από άλλες πόλεις;

Είναι φανερό ότι τέτοιες πολιτικές στοχεύουν να δημιουργήσουν άλλου τύπου γειτονιές, να αυξήσουν τις τιμές των ακινήτων και να οργανώσουν ένα νέο μο-

ντέλο ζωής στο οποίο κάποιος κάτοικος δεν θα μπορούν οικονομικά να ανταπεξέλθουν. Είναι ένα κλασικό παράδειγμα «bourgeoisification», ή τουλάχιστον το όραμα για κάτι τέτοιο: γειτονιές που ενδεχομένως διατηρούν ένα άρωμα πολυπολιτισμικότητας, με ethnic εστιατόρια και αγορές εξωτικών προϊόντων, αλλά δύσκολα χωρούν τους μετανάστες και άλλους κατοίκους χαμηλών εισοδημάτων και τις ανάγκες της καθημερινότητάς τους.

Με ποιον τρόπο πιστεύετε ότι οι σχεδιαζόμενες πολιτικές επιχειρούν να αυξήσουν τις αξίες γης και ακινήτων;

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι κερδοσκοπίας πάνω στη γη. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα από τις ΗΠΑ είναι οι περίφημες «εικονικές επιχειρήσεις» (dummy corporations). Σε περιοχές αυξημένης φτώχειας, οι επιχειρήσεις αυτές αγοράζουν φτηνά διαμερίσματα και, στη συνέχεια, τα αφήνουν να ερειπώσουν. Αυτό συμπίπτει τις αξίες γης και ακινήτων και κάνει την περιοχή ελάχιστα ελκυστική. Όταν έχουν αγοράσει ένα σημαντικό αριθμό διαμερισμάτων, αποφασίζουν να προχωρήσουν στην ανάπλαση. Το κράτος συχνά συμμετέχει ενεργοποιώντας τον περίφημο μηχανισμό της «αναγκαστικής απαλλοτριώσης» (eminent domain), επικαλούμενο «λόγους δημοσίου συμφέροντος». Έτσι, διώχνουν τους «ανεπιθύμητους κατοίκους» από την περιοχή. Μπορεί, βέβαια, να χρειαστούν ακόμη και δεκαπέντε χρόνια για να συμβεί αυτό, πάντως πρόκειται για στοχευμένη στρατηγική. Τέτοια παραδείγματα έχουμε και σε ευρωπαϊκές πόλεις. Στην Ελλάδα βέβαια το σύστημα της κατακερματισμένης έγγειας ιδιοκτησίας δεν επιτρέπει με τόση ευκολία την κερδοσκοπία πάνω στη γη από τη μεριά του μεγάλου κεφαλαίου.

Ωστόσο, η συγκυρία της οικονομικής κρίσης και η παράλληλη υποχώρηση των κοινωνικών πολιτικών δημιουργούν και στην Αθήνα μία σκοτεινή προοπτική για τις περιοχές στις οποίες συγκεντρώνονται κάτοικοι με σοβαρά προβλήματα διαβίωσης.

Φυσικά. Σε κάθε περίπτωση, στις περιοχές αυξημένης φτώχειας το ενδεχόμενο μίας συνολικής κατάρρευσης είναι πολύ πιθανό. Ειδικά εάν το κράτος δεν προτίθεται ή δεν δύναται να προσφέρει κοινωνική προστασία στους κατοίκους, τα προβλήματα στις συγκεκριμένες περιοχές οξύνονται, και μάλιστα πολύ γρήγορα. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι για να αντιμετωπίσει κανείς τέτοια προβλήματα είτε άμεσα, υποστηρίζοντας τα εισοδήματα για να μπορέσουν οι κάτοικοι να βελτιώσουν τις στεγαστικές τους συνθήκες, είτε έμμεσα, επιδοτώντας τους ιδιοκτήτες ακινήτων ώστε να επενδύσουν στη βελτίωση των ακινήτων τους με τον όρο να κρατήσουν τα ενοίκια χαμηλά. Στις ΗΠΑ, στο πλαίσιο του προγράμματος κατοικίας «Section 8», δίνονται κίνητρα στους ιδιοκτήτες ή στους επενδυτές προκειμένου να επενδύσουν στην (ανα)κατασκευή κατοικιών, με εγγύηση την επιστροφή μέρους του αρχικού κεφαλαίου. Σε ανταπόδοση όμως οφείλουν να ενοικιάσουν τις κατοικίες σε τιμές που δεν θα ξεπερνούν το ένα τρίτο του εισοδήματος των ενοίκων. Ουσιαστικά, λοιπόν, το κράτος καλύπτει το κενό ανάμεσα στο ποσό που οι κάτοικοι μπορούν να διαθέσουν και στο ποσό που θα επέστρεφε στους ιδιοκτήτες από την επένδυση που πραγματοποίησαν.

Τα πρόσφατα μέτρα για το κέντρο αντιστρέφουν την παραπάνω λογική. Τα προτεινόμενα κίνητρα δεν δεσμεύουν τους ιδιοκτήτες αλλά τους μελλοντικούς ενοικιαστές, οι οποίοι πρέπει να αποδεικνύουν ότι ο μισθός τους είναι τριπλάσιος του ενοικίου.

Επιδοτούν, δηλαδή, την κερδοσκοπία στη γη...

Έχετε υποστηρίξει ότι η αστική διαδικασία είναι κρίσιμη για την επιβίωση του καπιταλισμού. Πώς όμως αυτή συνδέεται με την πρόσφατη οικονομική κρίση;

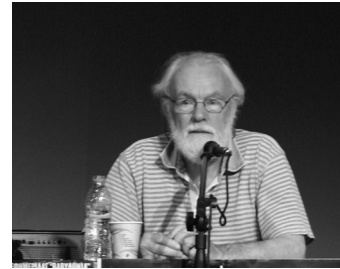
Η πρόσφατη κρίση ξεκίνησε από την αγορά κατοικίας των Νοτιοδυτικών Πολιτειών της Αμερικής, επεκτάθηκε σε άλλες περιοχές και σύντομα μετατράπηκε από οικιστική σε χρηματοπιστωτική κρίση. Οι περισσότεροι άνθρωποι όταν μιλούν για την οικονομική κρίση ξεχνούν πως αυτή έχει αστικές καταβολές. Αυτό που υποστηρίζω είναι πως θα πρέπει να μελετήσουμε τις αστικές καταβολές της κρίσης και τη γεωγραφία των μετασχηματισμών της. Γιατί εκδηλώθηκε εκεί; Για ποιον λόγο εμφανίστηκε με αντίστοιχο τρόπο σε άλλα μέρη του κόσμου; Αυτό μας οδηγεί στο θεωρητικό σχήμα που προτείνω, σύμφωνα με το οποίο η αστικοποίηση στον καπιταλισμό είναι συνδεδεμένη με τις δυναμικές συσσώρευσης του κεφαλαίου, οι οποίες παράγουν διαρκώς πλεονάζον κεφάλαιο. Υπάρχει πάντα η δυσκολία να βρεθούν τόποι για την τοποθέτησή του. Συνήθως, αυτές οι τεράστιες ποσότητες κεφαλαίων διοχετεύονται σε αστικά έργα (urban projects). Διότι τα έργα αυτά απαιτούν μεγάλα χρονικά διαστήματα για να κατασκευαστούν και να ωριμάσουν ως επενδύσεις και γιατί κανείς δεν ξέρει αν και κατά πόσο είναι επιτυχημένα αν δεν περάσουν επτά ή οχτώ χρόνια από τη στιγμή της αρχικής επένδυσης. Ταυτόχρονα, οι επενδύσεις στα αστικά έργα και ειδικότερα στην αγορά κατοικίας μπορούν να αποκτήσουν το «χαρακτήρα πυραμίδας» (Ponzi character). Οι δυναμικές της συσσώρευσης συνδέονται με τις αγορές ακινήτων, καθώς είναι ένας καλός τρόπος απορρόφησης της πλεονάζουσας ρευστότητας. Μετά από την κατάρρευση των αγορών και το τέλος αυτού που ονομάζουμε «φούσκα του διαδικτύου» (dot-com bubble) το 2001 η πλεονάζουσα ρευστότητα κατευθύνθηκε στην αγορά κατοικίας, και επτά χρόνια μετά η φούσκα έσκασε.

Τώρα, πώς λειτουργεί ένα χρηματοπιστωτικό ίδρυμα σε σχέση με την αγορά ακινήτων; Δανείζει χρήματα στον επενδυτή που κατασκευάζει κατοικίες. Όμως οι άνθρωποι δε διαθέτουν χρήματα για να αγοράσουν, οπότε το ίδιο ίδρυμα δανείζει και σε αυτούς, δημιουργώντας την αντίστοιχη αγορά. Αυτό συνέβη και στις ΗΠΑ, όπου άνθρωποι χωρίς πιστοληπτική ικανότητα μπορούσαν να δανειστούν για να αγοράσουν σπίτι. Στην περίπτωση που πούλησαν το σπίτι δύο χρόνια μετά, έβγαλαν χρήματα. Στην αντίθετη περίπτωση αντιμετώπισαν πρόβλημα. Προσέξτε τη δυναμική αυτής της διαδικασίας, η οποία συμβαίνει σε όλη την ιστορία του καπιταλισμού.

Επίσης, η κρίση μετακινείται γεωγραφικά. Ξεκίνησε από τη Νότια Καλιφόρνια και κινήθηκε προς τις ακτές της Νέας Υόρκης. Όποιος αγόρασε ομόλογα υποθηκευμένα με χρεόγραφα (Collateral Debt Obligations) βρέθηκε σε δύσκολη θέση. Για παράδειγμα, ένας δήμος στην Ευρώπη που αγόρασε τέτοια προϊόντα μπορεί να οδηγηθεί σε πτώχευση όταν αυτά χάσουν την αξία τους. Έτσι, η κρίση μετακινείται στο χώρο.

Στην επόμενη φάση το χρηματοπιστωτικό σύστημα μεταθέτει την κρίση από τα ζητήματα βιωσιμότητάς του στο ζήτημα της σωτηρίας του. Έτσι, η χρηματο-

πιστωτική κρίση μετατρέπεται σε κρίση δημόσιου χρέους και αυτό που πλέον απαιτείται είναι η αντιμετώπισή του. Η απάντηση που δόθηκε ήταν οι πολιτικές λιτότητας. Στην πραγματικότητα όμως αυτή είναι μία παράλογη αντιμετώπιση. Αν η οικονομία αξίζει 100 δολάρια και έχει 5 δολάρια χρέους, το χρέος αποτελεί το 5% του Εθνικού Εισοδήματος (National Income). Εφαρμόζοντας πολιτικές λιτότητας, η οικονομία μειώνεται από τα 100 στα 90 δολάρια και το χρέος πηγαίνει στο 7% του Εθνικού εισοδήματος. Όσο περισσότερες πολιτικές λιτότητας εφαρμόζονται, τόσο μεγαλύτερο γίνεται το πρόβλημα. Γιατί να το κάνει κανείς αυτό; Επειδή κάποιои επωφελούνται από αυτή τη διαδικασία.

Σε μια περίοδο κρίσης, όπου οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές προβάλλονται ακόμα ως μονόδρομος, πώς θα μπορούσαμε να θέσουμε αιτήματα στο κράτος και να φανταστούμε εναλλακτικές μορφές οργάνωσης της ζωής και του χώρου της πόλης;

Καταρχάς, η κρίση είναι πραγματική αλλά δεν είναι ίδια για όλους. Κάποιοι εξακολουθούν να είναι καλά ή καλύτερα από πριν, ενώ άλλοι υποφέρουν πολύ. Παρόλο που η συγκυρία είναι δύσκολη, οι διεκδικήσεις για αναδιανομή και εισοδηματική υποστήριξη παραμένουν σημαντικές. Με δεδομένη την απροθυμία του κράτους να παρέμβει, αυτές εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από διαδικασίες αυτοοργάνωσης των πολιτών.

Υπάρχουν παραδείγματα άσκησης πίεσης προς το κράτος. Οι διεκδικήσεις για «μισθό αξιοπρεπούς διαβίωσης» (living wage) στη Βαλτιμόρη είναι ένα καλό παράδειγμα. Καθώς ο «ελάχιστος μισθός» (minimum wage) δεν αποτελεί στις ΗΠΑ ικανό εισόδημα, το αίτημα του «μισθού αξιοπρεπούς διαβίωσης» υιοθετήθηκε αρχικά για το δημόσιο τομέα αλλά επεκτάθηκε και σε φορείς όπως τα νοσοκομεία, καθώς και τους εργολάβους του δημοσίου. Δεν αποτέλεσε επανάσταση, αλλά όσοι τον πήραν ωφελήθηκαν.

Ένα άλλο παράδειγμα αποτελεί μια ομάδα που ασχολείται με τα δικαιώματα των μεταναστών εργατών/εργατριών. Έγινε γνωστή το 2006 μετά από μια απεργία μεταναστών εργατών η οποία παρέλυσε πολλές πόλεις, κάνοντας αντιληπτή τη συμβολή τους. Τα MME, ιδιαίτερα τα δεξιά MME, «ανακάλυψαν» τότε ότι οι Αφροαμερικανοί είναι καλοί άνθρωποι που ζημιώνονταν από τους νέους μετανάστες και έχαναν τις δουλειές τους. Ήταν ξεκάθαρο ότι στόχευαν στο να διασπάσουν το κίνημα – και σε κάποιο βαθμό το πέτυχαν. Παρόλο που το κίνημα μειώθηκε, άφησε πίσω του δραστήριες οργανώσεις μεταναστών.

Υπάρχει επίσης η οργάνωση αστέγων «Picture the Homeless». Μία από τις δράσεις της είναι η καταγραφή και δημοσιοποίηση του αριθμού των κενών ακινήτων στην πόλη, καταδεικνύοντας ότι πολλοί εργολάβοι διατηρούν τα ακίνητά τους εκτός αγοράς όσο οι συνθήκες δεν είναι ευνοϊκές. Ονομάζουμε κατάσταση «αποθήκευσης» (warehousing) την πρακτική κατά την οποία ένα ακίνητο αγοράζεται και διατηρείται κενό για αρκετά χρόνια χωρίς να αποδίδει δημοτικούς φόρους για το διάστημα αυτό. Η συγκεκριμένη οργάνωση ισχυρίζεται ότι μετά τον πρώτο χρόνο οι κενές ιδιοκτησίες θα πρέπει να φορολογούνται κανονικά, γεγονός που θα εξανάγκαζε τους ιδιοκτήτες να τις βγάλουν στην αγορά και θα μείωνε τις τιμές. Επίσης, προτείνει να αναλάβει η πόλη τα ακίνητα αυτά και να τα χρησιμοποιήσει ως κατοικία για χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα αν οι ιδιοκτήτες αρνηθούν την πληρωμή των φόρων.

Μέχρι πρόσφατα, οι περισσότερες οργανώσεις είχαν και ήταν υποχρεωμένες να έχουν δομή Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης. Λαμβάνοντας υπόψη ποιοι είναι οι χρηματοδότες, τίθεται το ερώτημα πόσο ριζοσπαστικά μπορούν να είναι τα αιτήματα και οι πρακτικές τους. Στη Νέα Υόρκη τα τελευταία 3-4 χρόνια έχουν αρχίσει να οργανώνονται και σε ένα είδος «οργάνωσης των οργανώσεων» γύρω από συλλογικά αιτήματα, κάτι που θεωρώ πολύ ενθαρρυντικό. Για παράδειγμα η «Συμμαχία για το Δικαίωμα στην Πόλη» (Right to the City Alliance) είναι μια συμμαχία από πολύ διαφορετικές ομάδες. Πλέον υπάρχει και η συνεργασία των «Αποκλεισμένων Εργατών» (excluded workers). Ένα πράγμα που προσπαθώ να κάνω είναι να φέρω σε επικοινωνία τη μία με την άλλη, έτσι ώστε να αρχίσουν να βλέπουν τον εαυτό τους ως μέρος μίας γενικότερης πολιτικής διαδικασίας.

Υπάρχει ή θα μπορούσε να υπάρξει μία ανατροφοδότηση και συσχέτιση των ομάδων που αναφέρατε με τον ακαδημαϊκό χώρο έτσι ώστε να γενικευθούν οι πιέσεις ή οι διεκδικήσεις;

Μου φαίνεται ότι υπάρχουν δύο στρατηγικές σε σχέση με το πώς μπορεί κανείς να εμπλακεί με αυτές τις ομάδες. Μπορεί να γράφει άρθρα, βιβλία και να ελπίζει ότι οι άνθρωποι θα τα διαβάσουν. Μπορεί να υποστηρίζει διαμαρτυρίες. Σίγουρα θα πρέπει να αντιπαρατεθεί σε αυτό που ονομάζω «ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους», κάτι που είναι δύσκολο γιατί συχνά δεν είναι δυνατή η πρόσβαση στα ΜΜΕ. Επίσης, θα μπορούσε να επεξεργαστεί τρόπους άσκησης πολιτικής. Πρόσφατα στη Νέα Υόρκη κάποιοι ακαδημαϊκοί, που είναι ταυτόχρονα ακτιβιστές και έχουν σχέσεις με πολιτικές ομάδες της πόλης, έπεισαν δύο δημοτικούς συμβούλους να εισαγάγουν τον συμμετοχικό προϋπολογισμό στις περιοχές τους, ενώ γίνεται προσπάθεια αυτό να επεκταθεί στο σύνολο της πόλης.

Μια δεύτερη στρατηγική που νομίζω ότι είναι σημαντική είναι η υποστήριξη ομάδων από-τα-κάτω (grassroots) με στόχο αυτές να διαμορφώσουν πολιτικές, να τις δημοσιοποιήσουν και να τις αναδείξουν. Αλλά για να γίνει αυτό πρέπει να κερδηθεί η εμπιστοσύνη τους, καθώς συνήθως είναι πολύ καχύποπτες με τους ακαδημαϊκούς και τους διδακτορικούς φοιτητές. Παίρνει χρόνο για να πειστούν οι ομάδες αυτές πως δεν επιχειρείς να τους επιβάλεις κάποια ιδεολογία αλλά προσπαθείς να βοηθήσεις και να διευκολύνεις αντί να κυριαρχήσεις ή να τις εκμεταλλευτείς.

Από την εμπειρία σας στις ΗΠΑ, σε αυτήν την περίοδο κρίσης, οι οργανώσεις αυτές ενδυναμώνονται ή παραδίνονται στις νεοφιλελεύθερες συνταγές εξόδου από την κρίση;

Δεν βλέπω αυτές τις ομάδες να αποθαρρύνονται. Εν μέσω της πρόσφατης κρίσης ψηφίστηκε η Χάρτα των Δικαιωμάτων για τους εργαζόμενους και τις εργαζόμενες που παρέχουν αμειβόμενη οικιακή εργασία (domestic workers). Επίσης προωθούνται ξανά αιτήματα για το «μισθό αξιοπρεπούς διαβίωσης». Παρά τις περικοπές, οι τραπεζίτες εξακολουθούν να αποκομίζουν υπέρογκα κέρδη και όλοι αισθάνονται ότι «αν αυτοί δεν αποθαρρύνονται τότε γιατί να αποθαρρυνθώ εγώ;». Υπάρχει ένα ιδεώδες ισότητας στην αμερικανική κοινωνία το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί πολιτικά σε τέτοιες συγκυρίες, η αντίληψη περί ίσης μοιρασιάς και ίσης θυσίας. Θεωρώ ότι σε τέτοιους καιρούς πρέπει να υπάρχει μεγαλύτερη ισοκατανομή. Όσο οι άνθρωποι δε βλέπουν κάτι τέτοιο να συμβαίνει, κινητοποιούνται.

Μία άλλη άποψη υποστηρίζει πως σε αυτήν τη συγκυρία είναι παράλογη η άσκηση πίεσης στο κράτος για ζητήματα αναδιανομής.

Δεν συμμερίζομαι αυτήν την άποψη. Ακόμη κι αν η κατάσταση είναι πολύ άσχημη, μου φαίνεται ότι το αίτημα της ισότιμης κατανομής των δυσκολιών είναι ένα πολύ σημαντικό αίτημα. Ούτως ή άλλως αυτό ήταν μία από τις λύσεις που δόθηκαν στην κρίση του 1930. Δε θεωρώ ότι πρέπει να αποδεχτούμε ότι η διατύπωση αιτημάτων δεν έχει νόημα επειδή δεν υπάρχουν πόροι. Η παρούσα συγκυρία απαιτεί μία ουσιαστική αναδιοργάνωση. Παρόλο που ο «νοσταλγικός κεϋνσιανισμός» έχει προβλήματα, αν είχα να διαλέξω ανάμεσα στον «τελικό γύρο του νεοφιλελευθερισμού» και τον «νοσταλγικό κεϋνσιανισμό», θα διάλεγα τον δεύτερο. Είναι ίσως και για την Ελλάδα μια ιδανική στιγμή για να τεθούν ζητήματα ισότιμης φορολόγησης και αναδιανομής ως μέρος της γενικότερης αναδιάρθρωσης του ελληνικού κράτους.

Τώρα με την κρίση και την εξάπλωσή της, οι ελίτ επανεξετάζουν τη βιωσιμότητα των νεοφιλελεύθερων στρατηγικών;

Μέσα από την κρίση της δεκαετίας του 1930 αναδείχθηκαν νέες ιδέες, νέες πολιτικές και νέοι τρόποι σκέψης για τη σταθεροποίηση του κόσμου από την πλευρά της αστικής τάξης, οι οποίες σχετίζονταν με τον κεϋνσιανισμό. Το ίδιο συνέβη και μετά την κρίση της δεκαετίας του 1970, κυρίως σε σχέση με τον νέο ρόλο του κράτους και τις πολιτικές του.

Σήμερα η αντιπαράθεση είναι ανάμεσα στον «νοσταλγικό κεϋνσιανισμό» που υπάρχει στην Κίνα και στο νεοφιλελευθερισμό εδώ. Η μία πλευρά, π.χ. η Κίνα, πιστεύει στην κινητοποίηση της οικονομίας, ενώ ο υπόλοιπος κόσμος είναι παγιδευμένος στον ιστό της λιτότητας και του χρέους. Με τον τρόπο αυτό βρισκόμαστε σε μία διαδικασία περαιτέρω νεοφιλελευθεροποίησης. Δεν φαίνεται να υπάρχει κανένα νέο πρόγραμμα σταθεροποίησης του καπιταλισμού, ούτε κάποιο συγκροτημένο σχέδιο αυτή τη στιγμή. Υπάρχει μία κυρίαρχη γραμμή και αυτή είναι η συνέχιση του συστήματος ως έχει.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 άνοιξε η συζήτηση για το ρόλο των επενδύσεων στα δημόσια έργα. Θα μπορούσαμε να εξετάσουμε αυτή την κατεύθυνση και σήμερα;

Το μοντέλο του συμβατικού κεϋνσιανισμού που εφαρμόζεται στην Κίνα έχει οδηγήσει σε 10% οικονομική διεύρυνση (growth) το χρόνο. Υπάρχει ένας πολύ απλός λόγος για αυτό. Στην Κίνα το σημαντικότερο πρόβλημα είναι η απορρόφηση του εργατικού δυναμικού. Η αδυναμία απορρόφησης της εργασίας εμπεριέχει τον κίνδυνο εξεγέρσεων. Έτσι, έχουν δημιουργήσει ένα τεράστιο πακέτο τόνωσης της οικονομίας μέσω δημόσιων επενδύσεων: σιδηροδρομικά δίκτυα, υδροηλεκτρικές εγκαταστάσεις, υδραγωγεία και νέες πόλεις. Επέλεξαν να χρησιμοποιήσουν το πλεονάζον κεφάλαιο για να απασχολήσουν το πλεονάζον εργατικό δυναμικό σε ένα πρόγραμμα αστικοποίησης και περιφερειακής ανάπτυξης. Το άλλο χαρακτηριστικό της Κίνας είναι ότι ασκεί σημαντικό έλεγχο πάνω στο τραπεζικό της σύστημα. Οι τράπεζες ωστόσο έχουν αρχίσει να χρηματοδοτούν τα πιο απίθανα αστικά προγράμματα: εμπορικά κέντρα, περιτοιχισμένες κοινότητες για τους

νέους πλούσιους και γήπεδα γκολφ. Πρόκειται για ένα πρόγραμμα αστικής ανάπτυξης αντίστοιχο με το πρόγραμμα που εφάρμοσαν οι ΗΠΑ το 1950-1960, και αυτό βρίσκεται πίσω από την τεράστια και γρήγορη ανάπτυξη της Κίνας.

Στην Ελλάδα δεν έχουμε παράδοση ισχυρών κρατικών παρεμβάσεων στην οργάνωση του χώρου και της οικονομίας. Ωστόσο, έχουμε κάποια εμπειρία στην κατασκευή μεγάλων έργων...

Φανταστείτε τι θα είχε συμβεί αν ολόκληρη η Ευρώπη αποφάσιζε ένα πρόγραμμα τόνωσης της οικονομίας όπως αυτό που εφαρμόζεται στην Κίνα. Δεν θα ήσασταν εδώ να το συζητάτε. Θα αναζητούσατε τρόπους να διαχειριστείτε το 10% της οικονομικής διεύρυνσης. Το πρόβλημα είναι πολιτικό. Η λιτότητα αποτελεί μια πολιτική επιλογή, χωρίς ωστόσο να αποτελεί και μια αναγκαία πολιτική. Μία από τις ειρωνείες που σχετίζονται με την ευρωπαϊκή κατάσταση είναι ότι όποια χώρα παρέχει τεχνολογικό εξοπλισμό στην Κίνα, όπως η Γερμανία, πηγαίνει καλά οικονομικά.

Είναι εντυπωσιακή η παγκόσμια εξάρτηση από το κεϋνσιανό πρόγραμμα της Κίνας. Αυτό που κάνουν στην ουσία είναι να σταθεροποιούν την παγκόσμια οικονομία μέσα από την υλοποίηση αυτού του προγράμματος. Όμως, έρχονται αντιμετώπι και με τα προβλήματά του, τα οποία σχετίζονται με το γεγονός ότι έχουν 7% πληθωρισμό που απειλεί να εκτοξευτεί. Αυτό ήταν πάντα η αχίλλειος πτέρνα των κεϋνσιανών πολιτικών. Ταυτόχρονα έχει δημιουργηθεί μια φούσκα στην αγορά ακινήτων και ιδιαίτερα της κατοικίας, παρόμοια με αυτή των ΗΠΑ το 2004. Οι τιμές των ακινήτων στο Πεκίνο και τη Σαγκάη έχουν αυξηθεί τρομακτικά. Πόσοι από τους Κινέζους έχουν το εισόδημα για να αγοράσουν; Τα σημάδια δείχνουν πως αυτό που γίνεται δεν είναι βιώσιμο. Και γνωρίζουμε πως αυτό το πρόγραμμα μπορεί να εμφανίσει τις αδυναμίες του σύντομα, γεγονός που θα προκαλέσει ένα χάος.

Φαίνεται δηλαδή να αναδεικνύονται δύο διακριτά μοντέλα με διαφορετικό προσανατολισμό...

Πράγματι, έχουμε τον μισό κόσμο να στηρίζει τη λιτότητα και τον άλλο μισό να προτρέπει στην κατανάλωση. Η οικονομία τους διευρύνεται. Η δική μας όχι. Η διαφορά έχει να κάνει με τις πολιτικές επιλογές. Κανένα όμως από τα δύο προγράμματα, ούτε ο «επιθετικός τελευταίος γύρος του νεοφιλελευθερισμού», όπως αποκαλώ αυτό που βιώνουμε εδώ, ούτε το παιχνίδι του κινεζικού επεκτατισμού, δεν μπορεί να διατηρηθεί. Γιατί κανένα δεν αντιμετωπίζει το βαθύτερο πρόβλημα, το οποίο σχετίζεται με το «σύνδρομο της ανάπτυξης» (the growth syndrome) και με το γεγονός ότι 3% οικονομική διεύρυνση είναι αδύνατο να διατηρηθεί για πάντα και για όλους. Βέβαια, ο καπιταλισμός βασίζεται στην ανάπτυξη. Όταν δε μπορεί να αναπτυχθεί εμπλέκεται σε αρπακτικές πρακτικές, όπως αυτές που βιώνουμε σήμερα. Η καπιταλιστική τάξη έχει να επιλέξει ανάμεσα στη συσσώρευση μέσω της ανάπτυξης και τη συσσώρευση μέσω της υφαρπαγής. Αυτή τη στιγμή ότι γίνεται αφορά στην υφαρπαγή: υφαρπαγή δικαιωμάτων, υφαρπαγή περιουσιακών στοιχείων, συντάξεων και εισοδημάτων. Το κράτος αναγκάζεται σε μία πολιτική μαζικής υφαρπαγής και είναι αυτή η πολιτική που νομιμοποιείται από το χρέος.